

LA GÈNESI DEL NOM *ELIONOR*

Mònica FONT I GARCIA

Fins al moment actual, el nom *Elionor* segueix sent d'origen i etimologia foscos i un focus d'errors que es van difonent i embolicant. Bona part de la culpa de la desinformació existent en el públic no versat en antroponímia és de la difusió d'informacions errònies a través d'Internet (i d'altres suports que es basen en el que s'hi pot trobar, com els famosos quadres amb el significat del nom i últimament alguns llibres), que arriben a situacions absurdes quan interpreten malament fonts que són alhora resultat d'altres problemes d'interpretació de fonts no del tot fiables. Una difusió que s'uneix al fet que els receptors no fan una discriminació de les dades. Això fa que tot sovint la tasca dels antroponimistes sembli buidar el mar a galledes o predicar en el desert.

No em referiré en aquest article a la catalanitat o no de la forma *Leonor* ni a l'adequació de l'ús d'aquesta com a denominació oficial en català d'un membre d'una monarquia, ja que aquest tema ha estat prou tractat i de manera clarificadora per Gabriel Bibiloni⁵⁶ i per Joan Solà.⁵⁷ Ni tampoc provaré d'esbrinar l'etimologia del nom masculí *Leonor/Leonor*. Simplement em centraré en *Elionor* i variants d'aquest nom.

VISIÓ DE CONJUNT DE LES HIPÒTESIS SOBRE *ELIONOR*

Podríem dividir les propostes per a l'etimologia d'*Elionor* en quatre grans grups: d'origen clàssic (grec o llatí), d'origen germànic, d'origen cèltic i d'origen semític.

Entre les primeres trobem una de les més difoses: la que considera *Elionor* una variant o un derivat d'Elena, teoria que es remunta, com a mínim, al segle XVII i apareix recollida en la majoria de webs i llibres sobre el tema.

La segona hipòtesi presenta *Elionor* com a derivat del grec *ἔλεος* (*éleos*) 'pietat, compassió' i es remunta al 1939, quan va ser proposada per Ernest Weekley, tot i que el 1970 —de forma independent segons Duckling i Gosling—, Antonio Burgio va proposar la mateixa etimologia.

També es troben algunes propostes (difoses a través d'Internet) pouant en el grec *Ἥλιος* (llatinitzat *Helios*), derivat de *ἥλιος* (*élios*) 'el Sol'.

Dins encara d'aquest grup de propostes classicistes, finalment hi ha la que relaciona *Elionor* amb el llatí *lenire* 'suavitzar' (de *lenis* 'tou'), recollida per Duckling, que no n'indica l'origen inicial.

El segon grup d'hipòtesis pren com a punt de partida la forma *Alienor*, amb la qual apareix documentat el nom en els registres més antics, considerant-lo un nom germànic. Tibón proposa l'element inicial *ali-* com a variant del gòtic *alan* 'créixer', deixant el segon element sense resoldre. Hanks i Hodges discrepen en el valor d'*ali-*, que interpreten com a 'altre, foraster' (valor que també li dona Dauzat en l'anàlisi d'altres prenom i cognoms francesos amb aquest element), i també difereix en la interpretació Room, que hi veu l'element *al(l)-* 'tot'.

⁵⁶ Gabriel Bibiloni, "Leonor, o el problema d'uns lingüistes matussers", *Diari de Balears*, 8 de novembre de 2005.

⁵⁷ Joan Solà, "Elionor", *Avui*, Suplement Cultura, 16 de novembre de 2005.

El fet que la mare d'Elionor d'Aquitània, anomenada Alienor en els documents contemporanis, s'anomenés Aenor i que Geoffroy de Breuil en la seva crònica interpreti el nom de la futura reina com un compost *alia-Aenor* 'una altra Aenor' ("*Alienor, quasi alia Aenor*"), ha fet que de vegades s'hagi considerat *Elionor* (en la forma *Alienor*) simplement un nom creat per a aquest personatge històric, traspasant, doncs, la foscor etimològica a *Aenor*. Aquesta hipòtesi, independentment de l'etimologia proposada per a *Aenor*, ha estat difosa modernament per algunes biografies d'Elionor d'Aquitània, la de Desmond Seward, per exemple, i ha trobat en els fòrums internàutics de genealogia i història medieval, bàsicament, un bon mitjà d'expansió:

"Very little is known of Eleanor's mother, Aenor. She was the daughter of the viscount of Chatelleraut and his wife Dangerosa —William IX's concubine, the 'Maubergeonne'. Aenor had three children: William Aigret (who died when still a boy), Eleanor of Aquitaine and Petronilla (who is sometimes called Aelith). There is a whimsical legend that the name Eleanor — in Provençal, 'Alienor' — is derived from the Latin pun 'Alia Aenor', ie 'Another Aenor'."⁵⁸

Entre els qui veuen en *Aenor* un antic nom germànic hi ha John Dyson, professor emèrit del Departament d'Espanyol i Portuguès de la Universitat d'Indiana, que el considera un nom visigòtic extingit, possiblement una forma femenina dels noms Einar o Eino:

"Aenor apparently became extinct as a Germanic (Visigothic) name, but that it was one is strongly suggested by the Provençal accentuation, Aénor, instead of an expected Enor(e). Where it came from is anyone's guess, but a possibility is a feminine form of Einar ("ein herr," a notable warrior) or of Eino ("awe")."⁵⁹

El tercer grup remunta *Elionor* a un possible origen cèltic, tot i que les diferències en les hipòtesis proposades són notables. D'una banda hi ha qui concep *Elionor* com a evolució de *Leonor* i aquest pres de *Leonorius*, aparentment un nom gàl·lic, teoria que apareix ja al *Diccionari Català-Valencià-Balear* i que és represa per Albaigès, el qual interpreta aquest nom com a simple compost de *Leon* i *Honorius*. D'altra, Cherpillod planteja una possible derivació del bretó *elienenn*, "espurna".

També es troben interpretacions a partir del cèltic *enor* 'honor', ja sigui formant part del compost *el-enor* (d'*el* 'riquesa', i *enor* 'honor'), com manté Lieutard, ja sigui com a ètim del nom *Aenor/Azenor*, teoria que trobem en Le Menn i difosa especialment en webs i fòrums francòfons i de temàtica bretona.

L'últim grup d'hipòtesis és el de les que proposen etimologies semítiques. Bàsicament a partir de l'àrab alcorànic *Allahu nuru* 'Déu és la llum'⁶⁰, que hauria estat hispanitzat com a *Eleonor* i, a partir d'al-Andalus, a través dels regnes hispànics i França, s'hauria difós a tot Europa. O bé a partir de l'hebreu *Ellinor*, amb el mateix significat que l'àrab *Allahu nuri*.

Davant aquest ventall de possibilitats, no és estrany que algunes webs molt consultades intentin lligar-ho tot d'una forma no gaire convincent:

"Es difícil decidirse por el origen de este nombre. Su primera aparición bien documentada la tenemos en el siglo VI como nombre del obispo de Bretaña *Leonorius* en su forma latinizada, y *Lunaire* en su forma francesa. Lo más probable es que se trate de un nombre de origen gálico que al intentar romanizarse ha ido acercando su forma a nombres latinos preexistentes: del grupo *Luna-Elena*

⁵⁸ Desmond Seward, *Eleanor of Aquitaine, the Mother Queen*, p. 18.

⁵⁹ John Dyson en un missatge de 20 de setembre de 1995 a la llista de distribució Stumpers-I sobre el nom Aenor (<http://listserv.dom.edu/cgi-bin/wa.exe?A2=ind9509&L=stumpers-I&T=0&P=132788>).

⁶⁰ Per bé que el sintagma alcorànic és aquest, se sol proposar *Allahu nuri* amb el significat 'Déu és la meua llum'.

en la forma de “Lunaire”; del grupo *Leo* en la forma Leonor; y del grupo *Eli* en la forma Elionor. “Alienor” es la forma que presenta el nombre de Leonor de Aquitania, posiblemente la más próxima a su origen.”⁶¹

ELIONOR EN ELS DOCUMENTS MEDIEVALS

La primera referència documentada al nom *Alienor* és l'esposa d'Aimeric II de Thouars i àvia setena d'Elionor d'Aquitània a través del seu avi Aimeric I de Châtellerault; aquesta primera portadora (910/915-995), en algunes genealogies amb el nom d'Harduïna, apareix esmentada en webs genealògiques en les formes Alienor i Alianor.⁶² D'altra banda, el nom *Aenor* remunta, com a mínim, fins a Aenor de Rivière o de la Rivière (c. 975-?), esposa de Bouchard II de L'Isle-Bouchard i àvia cinquena d'Elionor d'Aquitània a través de la seva àvia Dangerous de L'Isle-Bouchard. Això situa l'inici del nom cap al segle x, moment a partir del qual el nom sembla repetir-se sota diverses grafies i variants fins arribar a l'època d'Elionor d'Aquitània.

El primer fet significatiu i destacable és que, en referència a una mateixa persona, poden alternar les formes Aenor (de vegades Ainor o Aanor) i Adenor.

En el cas d'Aenor de Blois (c. 996-?), esposa de Jofre II de Thouars, apareix esmentada tant com a Aenor com en les variants Ainor, Aynor i Adenor:

“Elle est dite *Adenordis* (*cartulaire de St-Jouin-de-Marnes*, p. 1-3; *Archives Historiques de la Saintonge et de l'Aunis*, tom XXX, p. 314-317, núm. 257); *Ainor* (*Archives Historiques du Poitou*, tom III, p. 106, núm. 158; p. 110, núm. 167; p. 112-113, núm. 173), *Aynor* (*ibid.*, tom XVI, p. 106-107, núm. 88).”⁶³

Aquesta alternança també es produeix, per exemple, en el cas d'Aenor de Thouars (1050-1088/93), néta de l'anterior: *Adenor* (“*Bossonis vicecomitis, Aimerici filius eius, Adenordis vicecomitissa*”⁶⁴ el 1082, “*Castri Araldus vicecomes Bosocum uxore Adenorde et filio Aimerico*”⁶⁵ i “*Boso vicecomes et uxor eius Adenors et filii eorum*”⁶⁶ el 1088), *Aenor* (“*Bosonis vicecomitis et Aenoris uxoris eius et filiorum ipsorum Aimerici et Bosonis et sororis eorum Gisberge*”⁶⁷ el 1088) i *Ainor* (“*Boso vicecomes, Ainors uxor, filii ipsorum Aimericus, Boso et Petrus*”⁶⁸ també el 1088). I en el d'Aenor, esposa de Simó de Beaugency (segle XII), esmentada com a *Adenor* (“*Radulphi mea patris et domine Adenordis et mei heredis*”)⁶⁹ i com a *Aanor* (“*Simon de Balgenciaco et Aanordis matris eius*”)⁷⁰.

Estaríem, doncs, al davant d'un cas de caiguda d'una *-d-* intervocàlica (*Adenor* > *Aenor*), paral·lel al d'*Adalais* > *Aalais*.

L'equivalència de la forma *Aenor* (*Aanor*) i de la forma *Alienor* també és documentable en la persona d'Elionor de Vermandois i de Valois (1152-1222), filla de Raül I de Vermandois i de

⁶¹ <http://www.elalmanaque.com/santoral/febrero/22-2-leonor.htm>. Com a mostra de la falta de rigor d'aquest web, només cal llegir un paràgraf més avall. Elionor de Provença o d'Anglaterra (1223-1291), esposa d'Eduard III d'Anglaterra, va ser filla de Ramon Berenguer V de Provença i Beatriu de Savoia i no pas de Ramon Berenguer IV de Barcelona, com diu el text en línia.

⁶² També apareix sota la forma *Allanor* a <http://www.afn.org/~lawson/d0003/g0000034.html#I5498>, però probablement és un error de lectura d'alguna altra font.

⁶³ Jacques Duguet, “La question de la succession dans la famille de Thouars aux XIe et XIIe siècles”, nota 25.

⁶⁴ *Cartulaire de Saint-Jean-d'Angély*, CCLVII, p. 314.

⁶⁵ *Cartulaire de Saint-Florent, Saumur*, LXXVIII, p. 108.

⁶⁶ *Cartulaire de Saint-Cyprien-de-Poitiers*, 283, p. 180.

⁶⁷ *Cartulaire de Saint-Cyprien-de-Poitiers*, 283, p. 180.

⁶⁸ *Cartulaire de Saint-Cyprien-de-Poitiers*, 285, p. 182.

⁶⁹ *Cartulaire de Cîteaux*, (1146-1156), 128, g. 113.

⁷⁰ *Obituaires de Sens*, tom II, *Abbaye de la Trinité Vendôme*, p. 206.

Valois, que apareix com a *Aenor* (“*Guido, frater meus, hoc laudavit, et Aanor, uxor mea.*”) al cartulari de Sainte-Marie-de-la-Chareté i com a *Alienor* en una carta a Felip August (“*Alienordis comitissa S. Quintini & domina Valesiæ*”)⁷¹ i en un tractat amb aquest rei (“*In nomine sancte et individue Trinitatis, amen. Philippus, Dei gratia Francorum rex. Noverint universi presentes pariter et futuri, quoniam Alienordis, comitissa Bellimontis, fecit nobiscum firmam pacem de Viromanno et Vallesio, assensu et laude comitis maritis sui in hunc modum*”).⁷² Aquesta alternança *Ade-* / *Ae-* / *Alie-* fa pensar en una possible forma **Alde-*, que podria explicar tant el manteniment de la *-d-* com el de la *-l-*. Aquest supòsit (un nom tipus **Aldenor*) queda confirmat en el cartulari de l’abadia de Beaulieu en Limousin, on apareix citada una *Aldenor* esposa de Gerald Robert: “*Ego Geraldus Rotbertus et uxor mea Aldenoris [...] Similiter, post mortem vero Aldenoris [...] Post mortem vero Aldenoris, [...]*”.

Aquest element *alde-* seria una variant de l’element germànic **ald-* ‘vell’ o, per extensió, ‘respectable’, o bé una metàtesi de l’element germànic *adal-* ‘noble’, present en altres noms ben coneguts com ara *Aldegunda*, *Aldeberta*, *Aldetruda*... Tanmateix, el fet que no sembli haver-hi rastres documentats d’una forma **Adelnor* / **Adalnor* i, en canvi, es trobin tant el cas esmentat d’*Aldenor* i usos habituals d’*Aldenor* com a nom masculí en portuguès (i del femení *Aldenora*), especialment al Brasil, semblen decantar la balança en favor de la forma *Aldenor*.

Quedaria per resoldre la segona part del nom. En principi, semblaria que el segon element hauria de ser *-nor* (*-noris* en les formes llatinitzades i *-nors* en les formes en llengua d’oc i en algunes llatinitzades), però el fet que apareguin formes en *-nordis* fan pensar en l’element germànic *nord*, “nord”. Així, per exemple, *Elionor* d’Aquitània és citada tant com a *Alienor* (“*Alienor, Dei Gratia regina Anglie, ducissa Norman. Aquitan. comitissa Andegaviae*”, en un document del 1199 en referència a l’Orde de Sant Joan del Temple de Jerusalem)⁷³ o *Alianor* (“*Du roi Henri voil faire ceste premiere page, / qui prist Alianor, dame de haut parage,*”, a la *Crònica ascendent dels ducs de Normandia* de Wace, de 1160 i en normand) com com a *Alienord* (“*Henrici regis Anglie, patris mei et Alienordis Regine, matris mee*”, en un altre document del 1188 també en referència al mateix orde).⁷⁴

Fins ara, la presència de l’element germànic *nord* només ha estat detectada com a primer formant de noms ditemàtics i sempre masculins: *Norbert*, *Norman*... D’acceptar aquesta possibilitat, ens trobaríem davant un cas, excepcional si es vol, d’ús de *nord* en segona posició i en noms femenins, que potser més endavant i a la llum de noves dades trobarà més casos paral·lels.

Hi ha, però, la possibilitat, gens menyspreable, que es tracti d’un altre element germànic, ja sigui *nord* o alguna forma semblant però amb un valor semàntic diferent a l’exposat (és a dir, un *nord2*), ja sigui un altre formant en origen que hagués evolucionat a *nord*.

Sigui com sigui, el que sembla indubtable és que *Alienor*, i a partir d’ell les formes que el nom ha anat adquirint en cadascuna de les llengües (*Elionor*, *Eleanor*, *Leonor*...), deriva del nom personal germànic *Aldenord*.

⁷¹ *Veterum scriptorum et monumentorum historicorum, dogmaticorum, moralium, amplissima collectio*, vol. I, p. 1009.

⁷² Victor de Beauvillé, *Histoire de Montdidier*, llibre I, peça justificativa 8.

⁷³ *Archives historiques de la Saintonge et de l’Aunis*, 1874 (vol. I), p. 30.

⁷⁴ *Archives historiques de la Saintonge et de l’Aunis*, 1874 (vol. I), p. 27.

⁷⁵ *Cartulari de Santa María de Rioseco*, folis 10-11.

⁷⁶ Carta fundacional de la ciutat de Plasència: “*cum uxore mea Eleonore regina*”.

⁷⁷ *Cartulaire de l’abbaye de Saint-Martin de Pontoise*, CXC, p. 150-151.

⁷⁸ *Cartulaire de Saint-Martin-des-Champs*, 474, p. 61-63.

⁷⁹ Guillem de Berguedà, sirventès “Reis, s’anc nuill temps foz francs ni larcs donaire”: “*que val trop mais non fetz Elionor*”.

LES FORMES AMB E-

Les formes amb E- (*Eleanor*, *Elionor*, *Eleonor*...) són posteriors: *Elyenor*⁷⁵ el 1171 i *Eleonor*⁷⁶ el 1189 a Castella, *Helienor*⁷⁷ el 1177 i *Elienor*⁷⁷ el 1184/1185 a França, *Elionor*⁷⁹ cap al 1190 a Catalunya i Occitània, *Eleonora*⁸⁰ el 1248 a Itàlia i *Eleanora* el 1205, *Elyenora* el 1273 i *Elianora* el 1303⁸¹ a Anglaterra. Aquest fet fa que les hipòtesis elaborades a partir de les formes *ele-* (relacionant-lo amb (H)*Elena*, amb *Heli*, amb *éleos* i amb *elienenn*) perdin consistència, ja que la documentació mostra que l'evolució és d'*al-* a *el-* o a *l-* (en el cas de Leonor(a) o Lionor(a)) i no pas a l'inrevés.

La relació entre *Elionor* i *Helena* probablement es va originar a Anglaterra, cap als segles XVI-XVII, quan *Eleanor* es devia pronunciar ja [ˈɛlɪnf], ja que és en aquesta època quan trobem el nom escrit també *Elinor*. El fet que la forma anglesa d'*Helena*, *Ellen*, es pronunciés [ˈɛlɪn] (les escriptures habituals en documents medievals anglesos són *El(l)en*, *El(l)in* i *Elene*) va produir l'associació i el 1604 es troba el primer document (una llista de rebels de Yorkshire) en el qual la mateixa persona és anomenada indistintament *Elinor* i *Helena*.⁸² La identificació errònia però lògica entre *Eleanor* i *Ellen* provocarà que l'escriptura del primer nom sigui atret per les grafies habituals de l'altre: així, el 1687 trobem escrit *Ellenor* (atret indubtablement per *Ellen*) i el 1690, *Heleanor* (atret per la grafia llatinitzant *Helen*, apareguda durant el Renaixement a Anglaterra)⁸³.

En el cas de la forma *Helienor* esmentada abans, l'escrivà que va redactar el document es devia deixar influir per *Elie* (forma francesa d'*Elies*), habitual en algunes famílies nobles franceses a l'Edat Mitjana, tot sovint escrit *Hélie*. No seria estrany que, donada la semblança formal entre ambdós noms, hagués cregut erròniament que l'un era la forma femenina de l'altre.

Fins i tot en un mateix document del 1179/1180 alternen la forma amb *h* i la forma sense (en l'abreviatura del nom): "*Helienor cometissa, uxore mea [...]* et *E. comitissa, uxor mea*"⁸⁴.

ELIONOR O L'ALTRA AENOR

Pel que fa a l'explicació d'*Alienor* a partir del compost *alia Aenor* i com a forma creada per a *Elionor* d'Aquitània, filla d'Aenor de Châtellerault, recordem que una de les àvies setenes d'*Elionor* d'Aquitània (l'esposa d'Aimeric II de Thouars) es deia precisament *Alienor*.

A la seva crònica (1170-1184) Geoffroy de Breuil afirma:

"Guillelmus dux Aquitaniae [...] de uxore quae fuit soror vicecomitis de Chastelleyraut quae vocabatur Aenor, genuit filiam quae appellata est Alienor, quasi alia Aenor".

Aquesta afirmació, vistos els antecedents familiars del personatge en qüestió, doncs, no deixa de ser altra cosa que una etimologia popular d'origen culte com d'altres que trobem en aquella època (l'explicació de *Tristany* com a nom fruit de la tristor de l'època en la qual va néixer, per exemple). L'etimologització dels noms prenent el llatí com a referència interpretativa és un fet repetit durant tota l'Edat Mitjana i que ja es troba usat entre els cronistes i autors lligats a les corts carolíngies franceses:

"[...] et la poésie de cour carolingienne fourmille d'interprétations comparables à celles-là à propos du nom de personnages contemporains. Pour Raban Maur, à qui

⁸⁰ *Archivio di Stato di Torino*, vol. 104, p. 3, fascicle 4.

⁸¹ E. G. Withycombe, *English Christian Names*, p. 97.

⁸² E. G. Withycombe, *Op. cit.*, p. 96-97.

⁸³ E. G. Withycombe, *Op. cit.*, p. 96-97.

⁸⁴ *Cartulaire de Saint-Martin-des-Champs*, 453, p. 23-24.

il arrive de traduire son propre nom *corvulus* ou de le gloser *ramus*, et qui semble par ailleurs avoir été particulièrement habile à l'étymologisation des noms propres et en avoir transmis le goût à ses innombrables disciples [...] Les noms des princes n'échappent pas à ces analyses : pour l'auteur anonyme du fragment de l'épopée de Paderborn, Charles (*Carolus*) est *Clara lux* [...]. La croyance en l'*exordium nominis* ne cesse pas avec l'époque carolingienne : selon le poète Baudri de Bourgueil, à la fin du XIe siècle, la venue de son ami Létaud (*Letaudus*) est une invitation à se réjouir (*letandum*) [...]” ...⁸⁵

Tampoc és aquesta etimologització l'única que trobem en relació amb el nom *Elionor*. A la *Histoire de Guillaume le Maréchal*, obra del segon quart del segle XIII, n'apareix una altra (v. 9507-9508):

“E la reine Alienor
Qui out le nom d'ali e d'or”

En aquest cas, el que ha estat discutit és el contingut semàntic d'*ali* i no pas la fiabilitat del vers com a pista etimològica, que, a diferència del que ha passat amb el de Geoffroy de Breuil, ni tan sols es contempla.⁸⁶

O a l'extensió que Robert de Torigni va fer de la *Gesta Normannorum Ducum*, parlant de la ruptura del 1173 entre Elionor i Enric II, s'hi pot trobar un joc de paraules entre *Alienor* i el verb *alienare*:

“similiter regina Alienor et filii sui⁸⁷
alienati sunt ab eo”

Deixant de banda els jocs de paraules amb els noms, plenament buscats i amb consciència d'irrealitat, les interpretacions d'un nom a partir d'una llengua que no hi està relacionada són habituals encara avui entre estudiosos i erudits en filologia (o en parlants sense cap formació lingüística) i no és estrany trobar autors que pretenen que la majoria de topònims i/o antropònims són d'origen cèltic, armeni, kurd, basc, amazig... simplement per semblança formal. En el cas d'*Elionor* ens ho tornarem a trobar més endavant amb les hipòtesis semítiques.

La probable desconexió de Geoffroy de Breuil, francòfon versat en llatí, de l'existència de l'antecedent homònima del segle X i la seva probable falta de coneixement en llengües germàniques que li permetessin d'interpretar el nom —sumat al fet que al segle XII l'evolució dels antropònims germànics els devia fer en bona mesura indesxifrables fins i tot per als parlants de llengües germàniques—, unides a la tradició etimològica esmentada fan que no sorprengui la seva interpretació des del llatí.

EL CAS D'AZENOR

Donat que moltes fonts citen la forma bretona *Azenor* com a origen del nom *Elionor*, es podria arribar a pensar en una concurrència d'òrgens, a partir d'un *Aldenord* inicial que hauria estat atret pel bretó *Azenor*, “oïlitzat” com a *Adenor*.

La majoria d'aquestes fonts, i moltes referències a la història de la Bretanya en mitjans divulgatius, remunten el nom a una tal *Azenor*, princesa bretona del segle VI, filla d'Hoël II

⁸⁵ Jean-Yves Tilliette, “Sémantique du nom de personne”, p. 8-9.

⁸⁶ Sobre el significat d'*ali* s'han apuntat diverses possibilitats; bàsicament que significués “aliatge”, “aliança” o “àliga”: “L'auteur ajoute «qui out le nom d'ali et d'or». Je ne sais pas comment entendre *ali*. Est-ce une forme d'*aloi*, alliage ? L'auteur veut-il dire qu'en elle l'or (les bonnes qualités) n'était pas sans alliage ? Il n'aurait pas tort.” (Paul Meyer, *L'Histoire de Guillaume le Maréchal*, vol. III, p. 121, nota 2) i “Historians are uncertain what was meant by 'ali' in that etymology (one thinks it was a golden coin, another a golden alliance, a third an alloy of gold, while Regine Pernaud interpreted it as a golden eagle — 'alie') but few take it literally as the name's actual derivation.” (Matt Tompkins en un missatge de 31 de juliol de 2006 a la llista de distribució de Rootsweb.com, en relació amb *Aliénor/Eleonore* <http://archiver.rootsweb.com/th/read/GEN-MEDIEVAL/2006-07/1154360916>).

⁸⁷ Ricard i Jofre.

d'Armòrica i maridada entre el 545 i el 550 amb el vescomte de Léon (regió bretona històrica).

El pas $z > d$ seria, si més no, i primer de tot, molt sorprenent, pel fet que els exemples coneguts d'alternança z/d en antropònims medievals indiquen una evolució $d > z$ i no pas al contrari: *Adenor > Azenor*, *Adalais > Azalais*, *Adinel > Azinel*...

El misteri, però, queda resolt pel fet que el nom del personatge històric no era Azenor, sinó Enori i que tant el canvi antroponímic com bona part de la seva vida són en realitat creació de Raoul de Saint-Brieuc, autor de la *Legenda sancti Budoci* (una *vita* de sant Budoc i de santa Azenor, la seva mare, del segle XIII), que hauria estat repetit, i solidificat, per Albert Le Grand el 1636 amb el seu relat “La providence de Dieu sur les justes en l’histoire admirable de Saint Budoc, archevesque de Dol, et de la princesse Azénor de Léon, sa mère, comtesse de Treguer et de Goëlo”, dins les *Vies des saints de la Bretagne Armorique*, de gran èxit i difusió.

L'especialista en hagiografia bretona André-Yves Bourgès ha reconstruït la gènesi de la llegenda,⁸⁸ originada en un punt geogràfic (Languengar) en el qual el nom *Azenor* (evolució bretona d'*Adenor*) havia substituït el bretó *Enori* ('Honorada') en el culte parroquial a santa Honorada —creant, doncs, una “santa Azenor” única.

En l'època de redacció de la *vita* (final del segle XIII), la família Léon i la família Goëlle estaven ja unides mitjançant el matrimoni de Conan el Breu de Léon (1184-després 1225), fill de Guyomarc'h V de Léon (?-1238), i d'Alix de Penthièvre (1170-?), germana d'Alain I de Goëlle (1151/54-1212), i Conan de Léon havia estat tutor del fill d'Alain, Henri II de Penthièvre o d'Avaugour (1205-1281), situació que va durar del 1213 al 1219.

Per donar consistència al relat, l'autor hauria identificat el nom històric *Enori*, conegut mitjançant relats de la zona, amb el de santa Enora —nom irlandès sense relació— i hauria atribuït les anècdotes miraculoses de la santa irlandesa al personatge bretó, introduint la forma *Azenor* com a nom de la santa i fent-la esposa del senyor de Goëlle (Judael, príncep de Dumnonia) per les circumstàncies polítiques del moment:

“Dans le contexte de la captivité d'Aliénor de Bretagne, que le nom de cette malheureuse princesse, sous la forme Azénor, « soit venu sous la plume du rédacteur de la *Legenda sancti Budoci* remplacer celui populaire d'Enori n'a rien que de très plausible », comme le souligne B. Tanguy. L'hagiographe a attribué pour époux à son héroïne le roi de Goëlle, et il a indiqué en outre que le jeune Budoc et sa mère avaient été recueillis à l'abbaye de Beauport, en Irlande. [...] il est explicitement fait référence dans ce texte au seigneur de Goëlle, qualifié roi. Or, après la mort d'Alain, en 1212, son fils Henri, né en 1205, a très tôt renoncé, dès 1217, à revendiquer le nom de son héritage, pour ne retenir que celui d'Avaugour : il faut donc que l'auteur ait travaillé quand le souvenir du nom primitif porté par le lignage d'Avaugour était encore suffisamment vivace. Enfin, il est question dans l'histoire d'Azénor d'un « vicomte du pays », présenté comme un sage vieillard aux avis duquel se rend le roi de Brest : il faut à l'évidence reconnaître dans ce personnage un ancêtre mythique des vicomtes de Léon.”

Queda clar, doncs, que la suposada forma original de la qual derivaria *Aldenord* (*Azenor*) és, en realitat, una forma derivada d'aquesta, datable als segles XII-XIII i assimilada a dos noms cèltics independents (*Enora* i *Enori*).

⁸⁸ André-Yves Bourgès, “II.- L'hagiographie bretonne à l'époque féodale (XIe-XIIIe siècles): 2. Un Léonard en Goëlle : Raoul, chanoine et official puis évêque de Saint-Brieuc, auteur de l'histoire de sainte Azénor et de saint Budoc ?”.

EL CAS DE LEONOR

Quedaria per resoldre la si més no possible influència del nom gàl·lic *Leonor* en masculí en la gènesi o en l'evolució d'*Elionor*, ja que aparentment aquest *Leonor* (*Leonorius* en llatí), sant cèltic del segle VII, seria el referent conegut més antic.

D'entrada, aquesta no és l'aparició més antiga coneguda, ja que l'any 279 a.C. un dels caps dels gàlates s'anomenava precisament Leonori (*Leon(n)orius* en llatí):

“In the course of centuries, Gallic tribes, related to those that invaded Italy and sacked Rome, wandered east through Illyricum and Pannonia. At length they penetrated through Macedonia (279 B.C.), and assembled in great numbers under a prince entitled Brennus, for the purpose of invading Greece and plundering the rich temple of Delphi. The leaders disagreed and the host soon divided, one portion, under Brennus, marching south on Delphi: the other division, under Leonorius and Luterius, turned eastward and overran Thrace, the country round Byzantium. Shortly afterwards they were joined by the small remnants of the army of Brennus, who was repulsed by the Greeks, and killed himself in despair. In 278 B.C., 20,000 Gauls, under Leonorius, Luterius, and fifteen other chieftains, crossed over to Asia Minor, in two divisions. On reuniting they assisted Nicomedes I, King of Bithynia, to defeat his younger brother; and as a reward for their services he gave them a large tract of country, in the heart of Asia Minor, henceforward to be known as Galatia.”⁸⁹

Si aquests gàlates eren de llengua i cultura cèltiques o ho eren de germàniques és una qüestió discutida i que afecta, i de ple, els noms que en coneixem i molt concretament Leonor:

“4º *Leonório, Lutário*. ¿Estes nomes não são germânicos? A fonte desta suposição, diz eruditamente o sr. Coelho, está em Diefenbach, *Celtica*, 11, i, 253 (publicado em 1840), que diz que «Lutarius e Leonorius podem ser em verdade germânicos, mas também certamente célticos e que portanto não permitem a hipótese da derivação germânica ou duma parte das suas tropas; o sr. Sarmento, que possui Diefenbach, não leu esta observação final.» Pondo de lado os comentários do Sr. Coelho, duma impertinência quasi calinesca (1), temos que para Diefenbach os nomes de Leonório e Lutário podiam «nem verdade ser germânicos». Mas para o Sr. Coelho quem afirma o germanismo destes nonies «esquece-se da impossibilidade dessa origem», e vai o ilustre glotólogo da trimarkisia provar que Diefenbach era tão tapado, que nem deu por tal impossibilidade. Quanto a Leonório, a demonstração não pode ser mais sumiria; é que nem germânico não há nomes em **orio**. Temos outra como as formações em **isin**! O Iboreo, chefe dos Longobardos, o Galactório de Venâncio Fortunato, o Lidório de Gregório de Tours, etc., bastam para mostrar a «impossibilidade» dos nomes germânicos em **orio**. De pior partido parece estar o santo de Gales, ao qual o Sr. Coelho pôs duas velas acesas; porque é muito de presumir que o seu **orio** fôsse um presente dos latinistas implacáveis, que até do célebre Artur fizeram Artorio. Feller, que deve ser entendido nestas coisas, chama-lhe simplesmente Leonor. O santo, nascido no país de Gales, veio pastorear para a Bretanha, segundo conta aquele biógrafo. É de certo o mesmo, a que se refere J. Loth nesta passagem: «**Runare**. Probablement Lunare, dont le nom se retrouve dans Saint-Lunaire. Sur Lunaire ou Léonor, v. Boll, 1er juin, I, pag. i 18-125.» (2). Resulta daqui e doutras citações do artigo de Loth que o orio brilha pela sua ausência e que mesmo a forma Léonor é duvidosa. Seja porém como fôr, vistos os exemplos acima citados, os

⁸⁹ *The Catholic Encyclopedia*, article “Epistle to the Galatians”.

manes de Diefenbach, difamados pelo sr. Coelho, por causa dos nomes germânicos em orio, poderiam rir-se do farelório da ciência portuguesa.”

[...]

(1): Eu nem sequer citei Diefenbach a proposiio dos nomes pessoais dos Gálatas. De resto, o autor da *Celtica*, cinco páginas adiante da indicada pelo SI. Coelho declara muito formalmente que não faltam razões, e muitas, a favor da mistura de Celtas e Germanos nestas excursões para nascente; que Breno podia bem ser o germânico Brino, Lutirio, Luter, etc.; não está longe de admitir que os Gálaras fôssem Cimbras (os Cimbras são hoje geralmente tidos por povos germânicos), encontrando neste último lacto boas razões em prol do **celtismo** daqueles. Veja-se se Diefenbach me podia incomodar muito, e veja-se sobretudo a ciência e consciência, com que o sr. Coelho apresenta as opiniões dos autores que diz ter lido.”

(2): *Revue Celtique*, xi, pág. 149.”⁹⁰

De les raons exposades a favor de la suposada celticitat del nom gàlata *Leonori* convé destacar, per la implicació que té amb la història d'*Elionor*, la que se sustenta en l'existència d'un Leonor cèltic al segle VII i aquest fet, com tants d'altres coneguts mitjançant textos hagiogràfics medievals, és més que dubtós.

La vida de sant Leonor apareix en un text bretó del segle XI en llatí, *Vita sancti Leonorii episcopi et confessoris*, i al breviari de Saint-Malo (que li atribueix el dia 1 de juliol com a onomàstica), imprès pels Bollandistes el 1517,⁹¹ i posteriorment serà popularitzada per Albert Le Grand,⁹² per Dom Lobineau⁹³ i per M. de Garaby,⁹⁴ entre altres. Leonor (509-560) hauria estat fill d'Hoël I el Gran i hauria nascut al País de Gal·les, on la família s'hauria vist obligada a exiliar-se, i hauria arribat a la Bretanya per evangelitzar, i allí hauria estat bisbe de Léon; suposadament succeint en el càrrec a Guyomarc'h i essent succeït per Liberalis. La realitat, però, és que l'existència tant de Guyomarc'h com de Leonor no estan documentades històricament.⁹⁵

Hi ha un altre fet remarcable i que no hauria de passar desapercebut. El *Leonorius* o *Leonorii* dels textos en llatí és *Luner* en bretó i *Lunaire*, seguint la forma bretona, o *Léonor(e)*, seguint la llatina, en els textos francesos. Tenim, doncs, dues formes en principi ben diferenciades que semblen difícils de reconciliar.

Segons Du Pontavice, *Luner* deriva de l'antic bretó *lun* 'imatge, efigie', mentre que les formes *Léonor* i *Léonor*, que dona com a equivalents de *Luner*, serien d'etimologia llatina: "*qui traduirait une étymologie latine*".⁹⁶ La resolució de l'etimologia tant d'aquest *Leonor* com del *Leonori* gàlata va més enllà de l'abast d'aquest article i no provarem aquí de resoldre si inicialment el nom era *Leonori* i va esdevenir *Luner* per atracció del bretó *lun* (*Leonori* > *Leonor* > *Lenor* > *Luner*), si era *Luner* i va ser grollerament llatinitzat com a *Leonorius* per una remota semblança formal o si aquesta llatinització va ser d'alguna manera forçada per una voluntat política semblant a la que hem vist subjacent en la gènesi de la història de santa Azenor —per tal com la *vita* presenta el personatge com a bisbe de Léon (topònim derivat del llatí *Legio*) i l'entronca amb un dels cabdills armoricans (Hoël I el Gran).

Sigui com sigui, el que sembla prou clar és que el nom *Elionor* i el nom masculí *Leonor* no eren relacionats, ja que en documents referents al priorat de Saint-Léonor de Beaumont-sur-Oise (fundat el 12 d'octubre de 1029) trobem *Elienor/Helienor* per al nom femení i *Leonor* per al nom del sant:

⁹⁰ Francisco Martins Sarmiento, "Lusitanos, lígures e celtas", p. 353-354 de la versió en línia que té la Casa de Sarmiento-Centro de Estudios do Património:
http://www.csarmiento.uminho.pt/docs/ndat/fms/FMSDispersos_033.pdf

⁹¹ AA. ss. Boll., *Bibliotheca Codicum hagiographicorum latinorum*, t. II, pàg. 153-173.

⁹² *Vie des saints de la Bretagne Armorique* (1636), nota a la p. 677.

⁹³ "S. Léonor ou Lunaire, évêque. Vers l'an 560. (1er juillet)" dins *Les Vies des saints de Bretagne* (1725).

⁹⁴ "4 Juillet. S. Léonor du 1er", *Vies des bienheureux et des saints de Bretagne, pour tous les jours de l'année* (1839), p. 154.

⁹⁵ Anuari de la diòcesi de Quimper i de Léon (Bretanya), 1983.

⁹⁶ Gilles i Bleuzen Du Pontavice, *Prénoms en Bretagne*, p. 192.

“In nomine sancte et individue Trinitatis. Noverint universi tam presentes quam futuri quoniam ego Matheus, comes Bellimontis, Helienor cometissa, uxore mea [...] Beati Leonorii de Bellomonte [...] et E. comitissa, uxor mea”

(1179/1180)⁹⁷

“In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, amen. Sciant omnes t. p. q. f. quod ego Matheus, comes Bellimontis et dominus Valesie, assensu uxoris mee Elienor comitisse Bellimontis, et assensu Philippi, fratris mei, dedi, concessi, confirmavi hospitibus ecclesie Sti Leonorii”

(1184/1185)⁹⁸

Aquesta presència d'*Elionor* al costat del masculí *Leonor* indica la consciència d'òrgens, i identitats, diferents ja que, altrament, la forma femenina hauria estat llatinitzada *Leonora*, *Leonoria*, *Leonoris* o *Leonordis*. No trobarem la forma *Leonora* en documents en llatí fins al segle xv, quan la forma ja s'ha difós a tot Europa des d'Espanya i Portugal, i en referència a personatges espanyols o portuguesos anomenats Leonor: “*Leonora conthoralis Friderici imperatoris*”⁹⁹ (en referència a Elionor de Portugal, 1434-1467, casada amb Frederic III d'Alemanya), el 1464, i “*Maris Lusitana ex Leonora sorore*”¹⁰⁰ (en referència a Elionor d'Habsburg, 1498-1558, princesa castellana i reina consort de Portugal), el 1582. Personatges que devien ser coneguts oficialment ja no com a Elionor sinó com a Leonor(a), per tal com en alemany la mateixa Elionor de Portugal també apareix esmentada amb aquesta forma: “*eines konigs tochter von Portugall Leonora*”¹⁰¹.

L'aparició de *Leonor* com a forma d'*Elionor* se situa a la zona lleonesa al segle xii, com va documentar Ramón Menéndez-Pidal a *Crestomatía del español medieval* i reporta María Luisa Maceda Cortés:

“1184: se hace una donación al monasterio de Sahagún de unas casas en esta parroquia, *situadas entre casas y huerto* (AHN, Clero, 903/1). Martín Alfonso de Melgar deja a la iglesia cincuenta maravedíes y a su mujer, Leonor, las casas en que moraban ambos *en dicha collación con sus corrales y palombares* (AHN, Clero, 3.526/7).”¹⁰²

El fet que es documenti Leonor a Lleó en una data tan primerenca com el 1184 i aplicat a una dona casada és important.

Habitualment es dona com a data d'introducció d'*Elionor* a la península Ibèrica el 1170, data del prometatge d'Elionor d'Anglaterra, filla d'Elionor d'Aquitània, amb Alfons VIII de Castella (el casament es va formalitzar el 1177). Si bé és molt possible que l'esposa de Martín Alfonso de Melgar no tingués més de catorze anys —Elionor d'Anglaterra va ser promesa amb vuit anys— i hagués rebut el nom en honor de la futura reina castellana, no és menys cert que el nom havia estat ja adaptat a una forma vernacla i la nova forma s'utilitzava no únicament en l'àmbit familiar, sinó ben bé com a forma oficial i de ple dret.

Les altres aparicions primerenques de *Leonor* també ho seran en documents lligats a Lleó:

“Uno, que es de fecha muy temprana —1194— se encuentra en el Tumbo B de Santiago y recoge la pesquisa sobre términos en una zona fronteriza entre las provincias de Palencia y de León. [...] La primera, porque no era habitual añadir prelado alguno en la data histórica, en la que también se mencionan los nombres del rey —Alfonso VIII— y de su mujer —Leonor—; la segunda, porque el obispo de León y el abad de Sahagún formaban parte del reino leonés.”¹⁰³

⁹⁷ *Cartulaire de Saint-Martin-des-Champs*, 453, p. 23-24.

⁹⁸ *Cartulaire de Saint-Martin-des-Champs*, 474, p. 61-63.

⁹⁹ *Necrologium Monasterii S Crucis Recentius*, Passau Necrologies (II), p. 112.

¹⁰⁰ George Buchanan, *Rerum Scotarum Historia*, XIV, 38.

¹⁰¹ *Necrologium Austriacum Gentis Habsburgicæ Alterum*, Passau Necrologies (II), p. 124.

¹⁰² María Luisa Maceda Cortés, “El concejo de Benavente de los siglos xii al xiv”, p. 571, nota 23.

No és fins cent anys després que es comencen a trobar documents plenament castellans on el nom apareix com a *Leonor*. Primer a l'*Estoria de Espanna* (1260-1284) d'Alfons X el Savi: "Et desque la reyna donna Leonor esto ovo recabdado. envió por los buenos omes, et díxoles como fuessen a don Alfonso. rey de León, e que guíassen con él por sus buenas palabras et por su sabiduría como el pidiese a donna Berenguella por mugier al rey don Alfonso su marido como fiziessen Cortes en Valladolid."¹⁰⁴

I posteriorment en altres documents: "*con la reyna donna Constança mi mugier, et con la infanta donna Leonor, nuestra fija primera et heredera*"¹⁰⁵(1307).

Significa això que *Leonor* és una forma autòctona lleonesa posteriorment traspasada al castellà o bé la forma és pròpiament castellana encara que pugui coincidir amb una forma lleonesa?

Quedaria també en suspens un altre punt. La forma que va arribar a terres castellano-leoneses va ser *Alienor/Elionor*, i a partir d'aquí, ràpidament, el nom es va adaptar com a *Leonor* o bé va ser *Leonor* una adaptació castellano-leonesa de la forma *Lienor* (probablement atreta per *león* i pel nom del regne, *León*)?

En un document anterior al 1183 trobem que Elionor de Vermandois (filla del segon matrimoni de Raül I de Vermandois, que havia estat anteriorment casat amb Aelith o Peronella d'Aquitània, germana d'Elionor d'Aquitània) és esmentada com a Lienor: "*Elisabeth comitisse Flandrie et Lyenordis comitisse Viromandensis*"¹⁰⁶; això significa que *Lienor* era, no només usat com a hipocorístic d'*Elionor*, sinó que ja era emprat com a nom d'ús diari i denominació pública dels personatges. Seria, doncs, ben possible que també la filla d'Elionor d'Aquitània, deu anys més jove que Elionor de Vermandois, fos coneguda com a Lienor —encara que els documents, molt més conservadors i greus en fórmules i llenguatge, no ho hagin reflectit— i que amb aquest nom fos presentada a la cort castellana, on el nom s'hauria adaptat directament com a *Leonor*. Pel que fa a aquest últim punt, convindria no menysprear el paper que podria haver tingut en el canvi la diferència de pronunciació de les vocals en anglès i en castellà i aragonès de l'època: tal vegada *Lienor* pronunciat en anglès del segle XII va sonar a oïdes dels receptors peninsulars semblant a *Lionor* o a *Leonor* (no són estranys errors d'aquest tipus en la recepció de noms i de mots procedents d'altres llengües).

Ara per ara sembla impossible de donar una resposta satisfactòria a les qüestions plantejades sobre l'aparició de *Leonor* en castellà i en lleonès. El fet és que aquesta forma (amb pèrdua de la vocal inicial i canvi del grup vocàlic a *eo*) sembla aparèixer reservada fins el segle XIV al castellà o a personatges castellans o ja castellanitzats: a la *Crònica* de Pere el Cerimoniós (1386), s'usa *Leonor* en referència a la seva filla Elionor, reina de Castella ("*Nostra filla la infanta dona Leonor*")¹⁰⁷, i contraposat a l'ús d'*Elionor* en la mateixa obra ("*filla de dona Elionor sa sor*")¹⁰⁸ i les formes usades en portuguès fins a finals del segle XV, a les cròniques de Fernão Lopes (1380-1459), per exemple, són *Lionor* i *Lianor*, però no pas *Leonor* com serà habitual més endavant. Fins i tot els personatges coneguts com a *Leonor/Lionor* segueixen apareixent generalment en els documents en llatí durant aquests segles com a *Alienor* ("*ego Aldefonsus Dei gratia, rex Castellæ, et Toleti, una cum*

¹⁰⁴ Ana Arranz Guzmán, "Reconstrucción y verificación de las Cortes Castellano-Leonesas: La participación del clero", *En la España Medieval*, núm. 13, p. 46. Madrid: Editorial Universidad Complutense, 1990.

¹⁰⁵ Francisco Veas Arteseros (ed.), *Colección de documentos para la historia del reino de Murcia*. X. "Documentos del siglo XIV", vol. 2, LXXXIII, p. 78.

¹⁰⁶ *De Genere Comitum Flandrensium, Notæ Parisienses* MGH SS, p. 257.

¹⁰⁷ Pere el Cerimoniós, *Crònica*, apèndix, subcapítol 2.

¹⁰⁸ Pere el Cerimoniós, *Op. cit.*, capítol I, subcapítol 1. Curiosament, en l'edició de MOLC, les formes apareixen intercanviades i la infanta és anomenada Elionor, mentre que Elionor d'Urgell és anomenada Leonor. En aquest cas, és remarcable que, tot i que hereva descendent dels comtes d'Urgell i dels vescomtes d'Àger, estava casada amb Sañç d'Antilló, noble aragonès, i era filla d'Àlvar d'Urgell (el qual va canviar el nom de fonts i pel qual era conegut, *Rodrigo*, en ascendir al poder).

uxore mea Alienor regina, et cum filiis meis Fernando”,¹⁰⁹ el 1248) o *Elienor* (“*filia Portugalix Elienor*”,¹¹⁰ el 1229/1231).

En general, sembla que les formes amb *ie* (producte de l’afèresi d’*Alienor*) precedeixen les formes amb *io* (producte de l’afèresi d’*Elionor*) i les formes amb *eo* (producte de l’afèresi d’*Eleonor*): la protagonista de *Guillaume de Dôle* (vers 1210-1212) de Jean Renart es diu Lior i el 1299 es documenta també a França la mateixa forma (“*Gaufridus de Moretagnia, miles, dominus ejusdem loci, et Lienordis, uxor sua*”)¹¹¹, mentre que per trobar testimonis que documentin les formes amb *io* caldrà esperar al segle XIV, el 1396 a Catalunya (Lionor de Pau, filla del camarleng Francesc de Pau)¹¹² i el 1485 a Anglaterra, on un dels personatges de *La mort d’Artús* de Thomas Malory es diu Lionor, tot i que en aquest cas, més que reflectir un ús habitual en l’antroponímia anglesa de l’època, pot ser de tradició francesa antiga, en consonància amb l’origen de bona part del material artúric usat per l’autor, ja que segons Withycombe (font molt solvent pel que fa a la documentació) “The various forms of the name [Leonora] are not found in England until the 19th C; their introduction was no doubt due to literary and musical influences, e.g. Beethoven’s opera of *Fidelio* (originally called *Leonora* after the heroine), Bürger’s ballad of *Lenore*.”¹¹³

Així mateix, a Itàlia, per exemple, per bé que el 1344 es documenti Leonora¹¹⁴, les formes amb *io* semblen, no només més antigues que les formes amb *eo*, sinó també més habituals: dos dels personatges de *Novelle* de Giovanni Sercambi (final del segle XIV) s’anomenen Lionora o Linora i la forma Lionora encara és la usada per Giovanni Sabadino degli Arienti a *Gynevera de le clare donne* (“*il secundo Lionora, duchessa di Ferrara*”)¹¹⁵ el 1490, quan ja Leon Battista Alberti (1404-1472) havia usat la forma Leonora a *Istorieta amorosa fra Leonora de’ Bardi e Ippolito Bondelmonti*.

Sigui el casament d’Elionor d’Anglaterra amb Alfons VIII el punt inicial del nom a la Península o el nom hi hagués arribat abans per altres vies,¹¹⁶ el que és cert és que aquestes noces van popularitzar i difondre *Elionor* entre la noblesa hispànica i que, mitjançant llaços matrimonials i de sang, es va estendre entre les dinasties europees: a la Corona d’Aragó (el 1182, amb el naixement d’Elionor d’Aragó, filla d’Alfons I el Cast i Sança de Castella, i el 1221, amb el casament d’Elionor de Castella, filla d’Elionor d’Anglaterra, amb Jaume I el Conqueridor), a Portugal (el 1211, amb el naixement d’Elionor de Portugal, néta d’Elionor d’Anglaterra)... La popularització del nom va fer que apareguessin, com ja hem vist, variants que van arribar a consolidar-se com a noms d’ús independent, cas de Léonore a França, per exemple, molt popular entre les classes aristocràtiques al segle XVI.¹¹⁷

ELIONOR, NOM SEMÍTIC

Hi ha encara un darrer punt a considerar pel que fa a la gestació d’Elionor i és el possible origen semític, bàsicament àrab, del nom. El misteriós, fins ara, origen i el fet de ser, en la forma castellana Leonor, un dels noms afavorits entre la noblesa peninsular en època de la Reconquesta

¹⁰⁹ Document d’Alfons VIII recollit a *Memorias para la vida del santo rey Don Fernando III*, d’Andrés Marcos Burriel (1523).

¹¹⁰ *Annales Ryenses*, MGH SS XVI, p. 407.

¹¹¹ *Archives historiques de la Saintonge et de l’Aunis*, 1880, vol. VIII, p. 393.

¹¹² Martí de Riquer, *Història de la Literatura Catalana*, I, p. 641.

¹¹³ E. G. Withycombe, *Op. cit.*, p. 194.

¹¹⁴ *Archivio di Stato di Torino*, vol. 2, p. 22, fascicle 34.

¹¹⁵ Giovanni Sabadino degli Arienti, *Gynevera de le clare donne*, cap. 23.

¹¹⁶ En el cas d’Anglaterra, per exemple, el nom ja era present abans del casament d’Elionor d’Aquitània amb Enric II mitjançant Aenor de Totnais (Devonshire, abans del 1083), filla d’un normand i casada amb Felip de Braose, un altre normand. Tot amb tot, és innegable que aquesta presència és puntual (i completament explicable per l’origen familiar) i sense repercussió coneguda en els usos antroponímics anglesos i que no serà fins a Elionor d’Aquitània, i molt especialment fins a la influència política del personatge, que el nom es difondrà i es popularitzarà entre els anglesos.

¹¹⁷ Tanet i Hordé, *Dictionnaire des prénoms*, p. 146-147.

i trobar-se entre els noms d'algunes cristianes noves i d'algunes morisques, ha fet que determinats arabistes¹¹⁸ primer i posteriorment arabòfons hagin interpretat el nom des de l'àrab.

Segons aquestes interpretacions, el nom derivaria de l'àrab *Allahu nuri*, interpretat com a “Déu és la meva llum”, variant d'*Allahu nuru* (الله نور). Aquesta expressió correspon a un pasatge alcorànic, concretament a l'aleia 35 (“La paràbola de la llum i de les tenebres”) de la sura 24 (“La llum”), i significa “Déu és la llum”:

Allāhu nūru as-samāwāti wa al-'arḍi mathālu

“Déu és la llum dels cels i de la terra”¹¹⁹

L'explicació, doncs, seria un nom alcorànic que hauria fet forat entre la població hispànica, primer la musulmana i després, ja adaptat a la fonètica romànica, a la cristiana i a partir d'aquí s'hauria difós a tot Europa:

“L'origine arabe est sans doute la plus plausible étant donné l'apparition tardive d'Aliénor-Éléonore, en Espagne d'abord, vers le XIe siècle, époque où la présence musulmane dans la péninsule ibérique était à son^e point culminant.”¹²⁰

“Reste qu'Éléonore est arrivée en Europe au XIIe siècle avec les Maures et l'a séduite d'un coup, Angleterre comprise.”¹²¹

“Some names were totally exported however —who would think that Eleanor means “Allah is my Light”— It is probably through Spain that this one reached France and England.”¹²²

Entre els arabistes i els historiadors, la inscripció a la base de l'anomenat Vas d'Elionor ha actuat com a prova del possible origen del nom. Aquest objecte, actualment al Museu del Louvre formant part de la col·lecció del Tresor de Saint-Denis, és un petit vas de cristall de roca treballat, amb metalls nobles i pedres precioses, creat al segle VI o VII a Pèrsia i muntat abans del 1147 a Saint-Denis, per ordre de l'abat Suger de Saint-Denis per fer-lo digne de figurar al tresor que estava recopilant. La inscripció a la base diu:

“HOC VAS SPONSA DEDIT A(lie) NOR REGI LUDOVICO
MITADOL(us) AVO MIHI REX S(an)C(TIS)Q(ue) SUGER(ius)”¹²³

“Aquest vas va ser donat per Elionor, la seva esposa, al rei Lluís, Mitadolus¹²⁴ al seu avi, el rei a mi, Suger, que l'he ofert als sants”

Destaquen tant el fet que *Alienor* aparegui clarament com un compost com el fet que la primera part del nom (*Alie*) aparegui abreviada (mentre que la resta de noms ho fan en la forma completa) i que la segona (*Nor*) pugui estar relacionada amb una paraula àrab (*nur*, “llum”). I tot això en un context textual de lligams d'amistat islamocristians.

L'escriptura d'*Alienor* en dues parts semblaria indicar que es tracta en realitat d'una forma composta de dos elements, ja siguin aquests dos prenom, ja siguin dues paraules. En aquest cas, *Alienor* com a nom seria una evolució a partir d'aquesta forma composta, que hauria quedat solidificada com a element únic per desgast i per pèrdua del referent inicial —un cas paral·lel i que pot il·lustrar perfectament aquest fenò-

¹¹⁸ Per exemple, l'arabista i historiador portuguès Francisco José Velozo: “Leonor... Lianor... Eleonora... Lianora... Alienora... Eulianor... Lenore... — Misericordiosa... Compassiva... El-Nor ou Allah nuur, ou «noor» (em árabe): Deus é a luz.”, citat a <http://www.novomilenio.inf.br/santos/h0260d1.htm> i a http://pracadarepublica.weblog.com.pt/2006/12/post_24.html

¹¹⁹ Alcorà 24,35.

¹²⁰ <http://www.tous-les-prenoms.com/prenoms/filles/alienor.html>.

¹²¹ Paul Corinte, *Le nouveau guide des prénoms*.

¹²² Joumana Medlej, dissenyadora gràfica libanesa arabòfona, a l'apartat de noms del seu web, <http://www.cedarseed.com>.

¹²³ L'ús de *mihi* indica clarament que l'autor de la inscripció és Suger.

¹²⁴ *Mitadolus* és la llatinització d'*Imad al-Dawla*, nom de regnat d'Abdelmaliq, rei de la taifa de Saragossa depositat pels almoràvits el 1110, que va fer front comú contra aquests amb Alfons I el Bataller a la batalla de Cutanda (1120), on també hi va ser Guillem IX d'Aquitània, avi d'Elionor d'Aquitània.

men és el del nom en castellà *Masiosare*, usat a Mèxic, procedent de “*Mas si osare un extraño enemigo...*”, inici de l'himne nacional.

Anem ara a la interpretació dels dos elements. El segon sembla una variant dialectal de l'àrab *Nur*, “llum”, usat a bastament com a prenom, tant simple com intervenint com a formant en noms compostos. Cal recordar que els musulmans peninsulars eren d'origen nord-africà i que en els dialectes àrabs de la zona sí que existeix el so vocàlic [o] (“En las lenguas beréberes y árabes del norte de África existen todas las vocales que se dan en español: -a, -e, -i, -o y -u.”¹²⁵), per la qual cosa no ha de sorprendre la presència d'una variant *Nor*. Més que més, atenen la informació continguda en els noms àrabs magribins, amb la forma àrab i acarada la transcripció al francès de la forma oral marroquina (i no pas de l'escriptura àrab), trobem que hi apareix *Nora*, corresponent a l'àrab *Nura* (نورة)¹²⁶, al costat de *Nour* (llegit “nur” en francès), corresponent a l'àrab *Nur* (نور)¹²⁷; no sembla forassenyat suposar que la pronúncia amb [o] pogués haver estat l'habitual entre els andalusins.

Queda, doncs, l'element representat per “A”. El pensament immediat, donant per fet que *Alienor* deriva d'una composició de noms àrabs, seria pensar en el femení *Alia*, nom habitual en àrab, ja sigui forma d'’*Alya*’ (علياء) ‘cel, cim, lloc elevat’, ja sigui forma d'’*Aliyya*’ (عليّة) o ’*Aliya*’ (عالية) ‘elevada, noble’.

És, però, la reducció a una simple inicial el que va fer pensar en un element diferent, un nom que no s'escriu per respecte: *Al·là*. I, a partir de la composició *Al·là+llum*, la referència a l'aleia alcorànica que hauria estat usada com a nom pietós pels musulmans —pels andalusins, si més no— i que, en ser incorporat pels cristians al seu sistema onomàstic, hauria esdevingut *Alienor*, desposseït ja de la càrrega semàntica.

D'entrada, la hipòtesi xoca amb diversos problemes, tant de tipus onomasticoreligiós com de tipus històric.

Primer de tot, i importantíssim, en àrab les referències a Déu són sempre perifràstiques i mai directes. És ben cert que entre els noms preferits en el món islàmic hi ha els derivats del que s'anomenen “els 99 noms de Déu”, atributs divins citats en un hadit,¹²⁸ però també ho és que sempre són usats amb la partícula ‘*abd*’ (عبد) ‘servent, esclau’, al davant:

“El tabú que pesa sobre los 99 nombres de Dios de la tradición musulmana — acompañados del artículo y sin el componente que implica la sumisión /’abd/—, impide su atribución a los seres humanos.”¹²⁹

Un tabú semblant al que entre cristians va afectar durant molts segles l'ús del nom Jesús, tabú que segueix vigent en els països anglosaxons, per exemple, o al que segueix afectant Crist o Messies —per bé que se'n puguin trobar casos escadussers d'ús.¹³⁰

Es podria argumentar que ‘*abd*’ és un component masculí i que, per tant, podria ser lògic que la referència a Déu no anés precedida per aquest element. Però:

¹²⁵ Mohamed El-Madkouri Maataoui, “El mapa lingüístico-educativo marroquí y su influencia en la adquisición del español como lengua de instrucción”, *Tonos. Revista electrónica de estudios filológicos*, núm. 5, abril 2003.

¹²⁶ Ghita El Khayat, *Le livre des prénoms du monde arabe*, p. 95.

¹²⁷ Ghita El Khayat, *Op. cit.*, p. 96.

¹²⁸ Narracions referides als fets o a les paraules de Mahoma i els primers seguidors segons testimonis contemporanis, que van ser recopilades per escrit després de la mort de Mahoma. La xifra de 99 deriva d'un hadit atribuït a Mahoma: “Déu té noranta-nou noms, cent menys un. Qui els enumeri entrarà al Paradís. Ell és el singular i li agrada que els seus noms siguin enumerats un a un. “ La llista apareix en un altre hadit, que segons els especialistes musulmans no és obra de Mahoma sinó dels transmissors, i no hi ha consens sobre l'ordre ni els noms que la formen, havent-hi diverses versions.

A <http://www.islamicity.com/mosque/99names.htm> se'n pot trobar una llista en anglès, amb les referències a les aleies de l'Alcorà on apareixen.

¹²⁹ Yolanda G. López Franco, “El sistema antroponímico de los hijos de inmigrantes de origen árabomusulman en el sur de Francia, durante la segunda mitad del siglo xx”, p. 636.

¹³⁰ L'IDESCAT recull entre una i quatre incidències de *Crist*, vuit de *Cristo* i nou de *Mesías* (cap de *Messies*) a Catalunya fins l'any 2004.

“[...] casi todos los 99 atributos de Dios en el Islam dieron lugar a nombres teóforos que contienen la palabra /’abd/ ‘servidor, adorador, esclavo’. [...] Hoy en día son exclusivamente masculinos, pero originalmente existía un equivalente femenino: *Amat* + *Nombre de Dios*; estos nombres perdieron luego su primer elemento y el artículo del nombre divino, mientras que a este último se agregó el morfema del femenino. Así, *Amat al-’Azîz* > ‘*Azîza*, ‘servidora del Amado’ > ‘Amada’.”¹³¹

Sumat a això, sembla que l’ordre dels elements en un nom d’aquest tipus hauria de ser llum+Al·là¹³² i no a l’inrevés, exactament com passa en el nom masculí *Nurulla* (نور الله) ‘llum de Déu’.

Tampoc no sembla que hi hagi cap rastre d’ús d’un nom **Allahu-nur(i)* —o **Allahu-nura*—, ja no en registres sobre al-Andalus, sinó en tot el món islàmic. Per tant, argumentar un possible origen àrab quan en aquesta llengua no hi ha cap rastre del suposat antropònim i quan les referències més antigues el documenten al segle x a la zona del nord-oest francès, lluny per tant de l’influx aràbic, en famílies d’origen germànic i amb formes que reflecteixen un origen germànic per al nom, no sembla gaire fonamentat. Un parer que ja expressava fa anys Gutierre Tibón:

“No se defiende la versión de los arabistas que quieren ver en Leonor un nombre coránico: “Dios es mi luz”.”¹³³

Ni sembla haver-hi un ús primerenc o especialment alt d’*Elionor* en alguna de les variants entre els mudèjars ni entre els moriscos, cosa que seria lògica d’haver existit **Allahu-nur(i)*. Les morisques anomenades Elionor o Leonor semblen aparèixer cap als segles xv-xvi,¹³⁴ quan el nom ja era molt popular entre la població cristiana hispànica, per la qual cosa no és estrany que fos un dels elegits.

Si hi va haver algun tipus d’influència d’un possible significat àrab, més aviat seria en la tria deliberada d’*Elionor* com a nom de bateig per part dels conversos forçats per tal com el nom, tot i que sense cap relació amb l’àrab, podia ser interpretat per ells en clau musulmana, ja fos una interpretació conscientment sobreposada (fossin conscients que no era un nom àrab però els era possible de trobar-hi un sentit musulmà des de l’àrab), ja fos un cas d’etimologia popular.

Les interpretacions en clau musulmana de noms que no són àrabs, sovint per assimilació a noms àrabs lleugerament semblants, són un fet força habitual entre els musulmans que viuen en països no islàmics. Així, *Înàs* esdevé *Inés* a Espanya i *Inès* a França; *Nâdiya* esdevé *Nadia*; *Safîya*, *Sofia*; *Nur*, *Nora*; *Adila*, *Adela*; *Sâmiya* o *Sanniya*, *Sonia*; *Sabria*, *Sabrina*...

No és estrany que aquestes assimilacions es produeixin conscientment per fer viable el nom en el context social no islàmic sense traïr la tradició onomàstica musulmana (perquè, si bé no hi ha cap imposició religiosa, cap obligació en el dret islàmic, pel que fa a la tria de prenom, sí que hi ha una potent tradició d’origen religiós en aquest sentit¹³⁵):

¹³¹ Yolanda G. López Franco, *Op. cit.*, p. 634.

¹³² “George [Rigg] wrote that he had asked an Arab expert & was told that to make sense, the order in Arabic would have to be “Nur” first and then “Alia”, which gives nothing close to “Alianor”, reportat per John Parsons en un missatge de 3 d’agost de 2006 ala discussió “Alienor/Eleanor” a la llista de distribució de Rootsweb.com (<http://archiver.rootsweb.com/th/read/GEN-MEDIEVAL/2006-08/1154617306>). George Rigg és professor de llatí medieval a la Universitat de Toronto.

¹³³ Gutierre Tibón, *Diccionario etimológico comparado de nombres propios de persona*, p. 148.

¹³⁴ Articles sobre els moriscos a <http://www.alyamiah.com>.

¹³⁵ Yolanda G. López Franco, *Op. cit.*, p. 628: “No hay imposiciones religiosas (obligación legal frente al derecho islámico) con respecto a la selección de un nombre para un musulmán. Existen, sin embargo, recomendaciones hechas por el propio Muhammad —Mahoma en la tradición hispánica— transmitidas por los *Hadit* (palabras o hechos y gestos del Profeta), por ejemplo: «En el Día de la Resurrección serán ustedes llamados por su nombre y por los nombres de sus padres: escojan, pues, nombres hermosos.»; o «Los nombres más bellos son los que contienen las nociones de alabanza y de adoración»; o también «El que nombra a su hijo Muhammad por amor a mí y para atraer mi bendición sobre ese niño entrará al Paraíso con él.»”

“Como se puede ver, se trata a menudo de ítems de origen semítico que existen en árabe o que son usuales en los países de habla árabe (aun a riesgo de parecer, a ojos de la comunidad musulmana, “nombres de cristianos”, ya que son atribuidos sobre todo en el seno de las poblaciones cristianas del Cercano Oriente). Son también en general nombres comunes a varias lenguas (cognados) o transcripciones de nombres árabes escogidas seguramente porque pueden “pasar por” nombres europeos. Éste es el caso de *Eddy* [...] que heredó el nombre de su padre, *Hédi*, o de aquellas *Diana* < /*dijâna/ “virtud” [...] O como los casos de *Jenna* < /*hanâ/ “fruto recién cortado, éxito” [...] escrito como un derivado alemán del equivalente de *Juana*, [...] O también de *Yannis* < /*jânis/ < /*’anîs/ “compañero cortés” [...] transcrito como el equivalente griego de *Juan* [...]”¹³⁶.

Per què, doncs, el nom *Alienor* apareix com a *A Nor* a l’anomenat Vas d’Elionor? De fet, el que hi deu aparèixer, simplement, és Anor, reducció d’*Aanor*, variant d’*Aenor*. La forma *Anor* tot sovint s’usa en referència a Elionor de Châtellerault, la mare d’Elionor d’Aquitània, però no hem trobat cap document de l’època que així ho demostrï; el que sí que és documentable plenament és la forma *Aanor* i referida a personatges del segle XI (“*Hugonem et duas filias Aanordim et Emendendim*”¹³⁷). La inscripció del vas, doncs, estaria documentant l’evolució en la pronúncia d’*Aanor* o, directament, l’ús en el segle XII d’*Anor* com a hipocorístic d’*Alienor* per contracció.

Suger hauria consignat el nom, familiar si es vol, pel qual era coneguda la reina —de la mateixa forma que hem pogut comprovar que altres portadores del nom apareixen en documents diversos amb variants diferents (*Adenor / Aenor / Alienor*...). Probablement, el que hi ha hagut és una sobreinterpretació dels qui han considerat la A una inicial aïllada, i no pas un element integrador d’*Anor*, i han reconstruït A(lie) NOR deixant-se emportar per l’habitual forma *Alienor* amb què és citada generalment Elionor d’Aquitània en els textos contemporanis.

Descartada la via musulmana, queda encara, i sense sortir de l’àmbit semític, la via jueva.

Tot i que molt minoritàriament, s’ha proposat que *Elionor*, i a partir d’aquí la resta de formes, podria derivar del nom hebreu *Elinor* (יֵלְנֹר) o *Elinora* (לְאֵינֹרָה) —interpretat habitualment com a ‘Déu és la meva llum’, però com a ‘foc de Déu’ en algunes fonts¹³⁸— o d’*Eliora* (אֵלִיֹּרָה), femení d’*Elior* (אֵלִיֹּר) ‘Déu és la meva llum’. Cert és que tant *Elinor(a)* com *Eliora* són usats actualment com a noms entre els jueus, però la veritat és que l’aparició d’aquests noms és prou recent i lligada a les noves modes onomàstiques a Israel, esteses després a les comunitats jueves de tot el món; en general, aquests noms solen ser anomenats, fins i tot en medis jueus, “noms israelians” en contraposició amb “noms bíblics”:

“Modern Hebrew Names

These are contemporary Hebrew names that do not appear in the Tanakh [la Bíblia hebrea] as names. Some names are based on Hebrew words in the Tanakh. Some feminine names are derived from masculine names that have Biblical sources. The names were chosen from library catalogs and names from synagogue lists. This is not a complete or exhaustive list.”¹³⁹

És a dir, és ben possible que aquests noms trobin en la Bíblia la seva font (en mots o expressions), però això no significa que haguessin estat usats com a prenom fins a època recent i molt menys que haguessin pogut desenvolupar altres noms en una societat (la cristiana medieval) desconixedora de l’hebreu —i sovint amb un contacte poc fluid, si no clarament conflictiu, amb els jueus contemporanis.

¹³⁶ Yolanda G. López Franco, *Op. cit.*, p. 651.

¹³⁷ *Gesta Ambaziensium Dominorum, Chroniques d’Anjou*, p. 182 i 191.

¹³⁸ Marc-Alain Ouaknin i Dory Rotnemer, *Le grand livre des prénoms bibliques et hébraïques*, p. 250. Al mateix llibre, a la p. 74, però, donen la interpretació “el meu Déu és terrible” per a *Elinora*.

¹³⁹ Daniel D. Stuhlman, *Hebrew Names and Name Authority in Library Catalogs*, p. 41.

L'aparició d'aquests noms és tan recent, en termes antroponímics, que en moltes de les llistes de noms jueus ni tan sols apareixen —ni a la llista del Gran Rabinat del Quebec¹⁴⁰ ni en la majoria de llibres de noms hebreus consultats hi surt *Elinor(a)*. Com en el cas dels musulmans, el nom *Elinor*, i variants, només apareix usat per jueves a partir del segle XV i no de manera especialment destacada, la qual cosa, d'haver estat així, hauria pogut suggerir una forma hebrea subjacent.

En l'ús actual d'*Elinor(a)*, minoritari i recent, com es desprèn de la no inclusió en els materials onomàstics divulgatius, la semblança formal amb determinades formes d'*Elinor* sí que sembla haver influït en la tria d'alguns pares (“Elinor [...] popular especially among those who like a Hebrew name with an English sound”¹⁴¹), especialment anglòfons, i, donat el pes d'alguns costums i tradicions en la tria del nom entre jueus asquenassites i sefardites¹⁴², no seria estrany que actualment molts jueus, fins i tot a Israel, estiguessin triant noms com *Elinor(a)* per honorar avantpassades anomenades Elionor / Eleanor / Elénore... i Eliora o Liora (ליאורה), nom hebreu modern que significa ‘la meua llum’, per honorar les anomenades Leonor / Léonore / Leonora. O que se'n pogués trobar documentació d'ús des de les primeres onades migratòries jueves a Palestina (del 1881 en endavant) i especialment des de la creació de l'estat d'Israel actual com a nom jueu triat en arribar al país i/o en aconseguir la nacionalitat israeliana per noies anomenades oficialment *Elinor* (en qualsevol de les formes) fins a aquell moment. És a dir, el mateix procés que van patir molts jueus europeus en arribar als Estats Units, on de grat o per força adaptaven els seus noms hebreus o jiddisch a noms en anglès semblants fonèticament,¹⁴³ però a l'inrevés.

CONCLUSIONS

Repasant tots els documents disponibles fins ara, podem rastrejar l'existència d'*Elinor* fins com a mínim al segle X a la zona del nord-oest de França i en formes que demostren la derivació a partir d'un nom personal germànic *Aldenord*, provinent dels elements *ald ‘vell’, i nord ‘nord’ (quedaria per demostrar si en el nostre nom l'element inicial *alde-* seria en realitat una metàtesi d'*adal* ‘noble’, i si el segon element, tot i la coincidència formal amb *nord* ‘nord’, seria en realitat un altre formant diferent). Aquest nom *Aldenord* hauria seguit una evolució, documentada mitjançant diverses fonts, del tipus *Aldenord* > *Aldenor* > *Alienor* > *Aenor*, amb la *-d* final com a element subjacent que apareix en alguna de les formes llatinitzades.

També atenent la documentació escrita, es pot concloure que les formes amb *ie* (*Alienor*; *Elienor*) precedeixen les formes amb *io* (*Elinor*) i les formes amb *eo* (*Eleonor*).

Les formes amb *E*, que són les que podrien justificar determinades etimologies gregues, són en realitat posteriors i no es troben fins al segle XII. Així mateix, l'equiparació entre *Helena* i

¹⁴⁰ <http://www.rabbinat.qc.ca/>

¹⁴¹ Smadar Shir Sidi, *The Complete Book of Hebrew Baby Names*, p. 124.

¹⁴² Al web de la comunitat Beth-Israel de Houston, en l'apartat de tradicions antroponímiques (B'rit Milah / Baby Naming) (<http://www.beth-israel.org/public/pag192.aspx>): “[...] The custom of naming a child after a relative who has died exists only among Ashkenazim, the Jews from central and eastern European descent. (...) American families of Ashkenazi descent often select names, both Hebrew and English, with a phonetic link rather than one based on meaning. So, Samantha may be named after her grandmother Sarah or Sadie and Bradley may be named for his Great-Uncle Benjamin. That may be true even with Hebrew names such the Yiddish “Chaya” which may be transformed to the biblical Channah or English equivalent Hannah, retaining the sound of the initial letter. [...] Sephardim, Jews of Iberian or Middle Eastern origin, usually name their children after a grandparent, living or dead. Many Sephardic grandparents look forward to being honored with a grandchild who bears their name, while they're still alive to enjoy it. They, too, may use a phonetically similar name or just first initials in naming their child after a relative. A grandson may be named Jacob for his Grandfather Ya'akov, for example.”

¹⁴³ Aarom Demsky, “First Names: From Issac to Zahi. Jewish First Names through the Ages: [...] immigrants to America chose the English equivalents of these double names, giving us such names as Leo, Leon, Leonard (Leib); Harry, Harris, Harold (Hirsch); Walter, William (Wolf).”

Elionor es pot remuntar a l'Anglaterra dels segles XVI-XVII tant per qüestions fonètiques com per la documentació que la situa inicialment en aquell punt espaciotemporal.

És sobre la forma *Alienor* que els autors contemporanis i immediatament posteriors a *Elionor* d'Aquitània van ordir tota una sèrie de jocs de paraules, un dels quals (*alia Aenor* 'una altra Aenor') ha fet fortuna com a font etimològica, però que no deixa de ser una altra etimologia popular de tipus culte.

Així mateix, la derivació d'*Elionor* a partir d'un suposat nom cèltic *Azenor* portat per un personatge històric falla pel fet que és al segle XII quan el nom (en realitat una adaptació bretona d'*Adenor*) s'aplica al personatge per motius políticossocials.

Una motivació semblant a la que hi podria haver en la fixació al segle XI del nom bretó *Luner* com a *Leonor(i)*, nom clarament diferenciat d'*Elionor* pels autors de l'època; l'existència de *Leonor(i)* amb anterioritat, però, és innegable, per tal com és el nom d'un cabdill gàlata del segle III a.C. En relació amb aquest(s) nom(s) quedarien pendents diverses qüestions (la celticitat o la germanitat dels gàlates i del nom *Leonor(i)*, la relació d'aquest nom amb *Luner* i l'origen i el significat d'ambdós noms) que, tanmateix, no afecten l'essència d'*Elionor*.

En referència a la forma *Leonor*, els documents mostren un ús primerenc (segle XII) a Lleó i posteriorment a Castella i, partir d'aquí i bastant més tard, en d'altres punts d'Europa i sembla també prou evident que en la zona castellanoleonesa ni *Leonor* ni el nom-ètim *Aldenord* eren usats amb anterioritat a la segona meitat del segle XII. El que no podem definir és si la forma *Leonor* és lleonesa, i d'aquesta llengua va passar al castellà, o va sorgir alhora en totes dues llengües, com tampoc no podem determinar si és una adaptació de la forma *Lienor* (potser atreta pel mot i pel topònim *león*) o bé ho és d'*Elienor*.

Finalment, i sobre el possible origen semític, la inexistència d'antecedents d'un suposat nom **Allahu-nuri*, la impossibilitat d'un antropònim d'aquest tipus en el marc de les convencions lingüístiques àrabs i onomàstiques i religioses islàmiques (podria fins i tot ser considerat blasfem) i la no presència primerenca d'*Elionor*, i amb un ús significatiu, entre mudèjars, mossàrabs i moriscos, es contraposa a les nombroses dades del nom *Elionor* a l'Europa cristiana dels segles X-XIII i, molt especialment, a la reconstrucció tant del nom-ètim com a la història del nom, avalades ambdues pels documents. Tant en el cas d'*Elionor* usat per àrabs com usat per jueus, la direcció de la transmissió seria del cristianisme a l'Islam i al judaisme i no a l'inrevés, amb la qual cosa les interpretacions del nom en clau musulmana/jueva serien sobreposades i casos d'etimologia popular o de tria deliberada per qüestions religiosossocials.

BIBLIOGRAFIA

Arxius, cartularis i documents antics¹⁴⁴

Annales Ryenses, 1229 i 1231, MGH ss. XVI.

Anuari de la diòcesi de Quimper i de Léon, 1983.

Archives historiques de la Saintonge et de l'Aunis. Société des archives historiques de la Saintonge et de l'Aunis. Text disponible a:
<http://www.histoirepassion.eu/spip.php?rubrique25>.

Archivio di Stato di Torino, vol. 2. Text disponible a:
<http://ww2.multix.it/asto/asp/inventari.asp>

Cartulari de Cîteaux (<http://fmg.ac/Projects/MedLands/CENTRAL%20FRANCE.htm>).

Cartulari de l'abadia de Saint-Florent, a prop de Saumur.

Cartulari de l'abadia de Saint-Martin de Pontoise. Text disponible a:
<http://elec.enc.sorbonne.fr/cartulaires/pontoise/actepdf160/pdf>.

Cartulari de l'abadia de Saint-Pierre de Beaulieu en Limousin. Text disponible a:
<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k28915t/f318.pagination>.

¹⁴⁴ Bona part d'aquests documents es troben en línia a l'Archivo Histórico Nacional o a Gallica i d'altres apareixen en cites en documents més amplis.

Cartulari de Saint Cyprien de Poitiers.
Cartulari de Saint-Jean d'Angély.
Cartulari de Saint-Martin-des-Champs. Text disponible a :
<http://elec.enc.sorbonne.fr/cartulaires/smchamps1/>.
Cartulari de Santa María de Rioseco (Burgos). Archivo Histórico Nacional, còdex 91. Text disponible a:
<http://www.creloc.net/admin/archivo/docdow.php?id=30>.
Cartulari del monestir de San Benito de Sahagún. Archivo Histórico Nacional. Clero 3526/7.
Cartulari del monestir de Santa Maria de la Caritat, abadia de Pontigny. Archives de l'Yonne:
 F. Pontigny. Llibre V. Text disponible a:
[http://www.archeologie-cultures-societes.cnrs.fr/BDD/CBMA/fichiers
 TXT/Yonne%20Cartulaire%20Tome2.txt](http://www.archeologie-cultures-societes.cnrs.fr/BDD/CBMA/fichiersTXT/Yonne%20Cartulaire%20Tome2.txt).
De Genere Comitum Flandrensium. Notæ Parisienses MGH SS.
Gesta Ambaziensium Dominorum. Chroniques d'Anjou.
Necrologium Austriacum Gentis Habsburgicæ Alterum, Passau Necrologies (II), p. 124.
Necrologium Monasterii S Crucis Recentius, Passau Necrologies (II), p. 112.
Obituaires de la province de Sens. Tom II. Frères Prêcheurs de Chartres. París, 1906.
Obituaires de la province de Sens. Tom II. Abbaye de la Trinité de Vendôme. París, 1906.

Articles, monografies i documents actuals

AA. SS. BOLLANDISTES. *Bibliotheca Codicum hagiographicorum latinorum*, tom II, p. 153-173.
 ALBAIGÈS, Josep M. 1983 (2a ed.). *Diccionari de noms de persona*. Barcelona: Edicions 62.
 ALBAIGÈS, Josep M. (2004). *El gran llibre dels noms*. Barcelona: Edicions 62.
 ARRANZ GUZMÁN, Ana (1990). "Reconstrucción y verificación de las Cortes Castellano-Leonesas: La participación del clero". *En la España Medieval*, núm. 13, p. 33-132. Madrid: Editorial Universidad Complutense. Text disponible a:
<http://www.ucm.es/BUUCM/revistas/ghi/02143038/articulos/ELEM9090110033A.PDF>.
 ARRANZ GUZMÁN, Ana (1990). "Reconstrucción y verificación de las Cortes Castellano-Leonesas: La participación del clero". *En la España medieval*, núm. 13, p. 33-132. Madrid: Editorial Universidad Complutense. Text disponible a:
<http://www.ucm.es/BUUCM/revistas/ghi/02143038/articulos/ELEM9090110033A.PDF>.
 BAGUÉ, Enric (1975). *Noms personals de l'Edat Mitjana*. Palma de Mallorca: Moll. BENET XIII (Pedro de Luna). "Bula confirmando el arcedianato de Valde Aybar á Don Lope de Meoz. Zaragoza, 21 de marzo de 1411." Archivo de la Catedral de Pamplona. *Arca Valdeaybar*, núm. 6. Text disponible a: <http://www.euskomedia.org/PDFAnlt/cmn/1911059066.pdf>.
 BIBILONI, Gabriel (2005). "Leonor, o el problema d'uns lingüistes matussers". *Diari de Balears*, 8 de novembre. Text disponible a: <http://www.bibiloni.net/textos/leonor.htm>.
 BOURGÈS, André-Yves (2006). "II.- L'hagiographie bretonne à l'époque féodale (XIe-XIIIe siècles) : 2. Un Léonard en Goëlle: Raoul, chanoine et official puis évêque de Saint-Brieuc, auteur de l'histoire de sainte Azénor et de saint Budoc?". *Hagio-historiographie médiévale* [en línia]. 7 d'octubre de 2006. <http://andreyvesbourges.blogspot.com/2006/10/ii.html>.
 BUCHANAN, George. *Rerum Scotarum Historia*. Escòcia, 1582. Text disponible a:
<http://www.philological.bham.ac.uk/scothist/14lat.html>.
Catholic Encyclopedia. Charles G. HERBERMANN et al. (eds.) (1914). Nova York: The Catholic University of America. Text disponible a: <http://www.catholicity.com/encyclopedia/>.
 CIRDoMoC (Centre International de Recherche et de Documentation sur le Monachisme Celtique). Pàgina web [en línia]. <http://cirdomoc.free.fr>.
 COMUNITAT BETH-ISRAEL (HOUSTON). "B'rit Milah / Baby Naming" [en línia]. <http://www.beth-israel.org/public/pag192.aspx>.
 CORINTE, Paul (2003). *Le nouveau guide des prénoms*. París: Solar.
 DE TORIGNI, Robert. *Gesta Normannorum Ducum*.

- DEMSKY, Aaron. "First Names: From Issac to Zahi. Jewish First Names through the Ages". *Jewish Heritage Online Magazine* [en línia]. <http://www.jhom.com/topics/firsts/names.html>.
- Diversos autors. "Aliénor / Eleonore (and, incidentally, Petronilla)". *Rootsweb.com* [en línia]. 26 a 31 de juliol de 2006. <http://archiver.rootsweb.com/th/read/GEN-MEDIEVAL/2006-08>.
- Diversos autors. "Alienor/Eleanor". *Rootsweb.com* [en línia]. 3 d'agost de 2006. <http://archiver.rootsweb.com/th/read/GEN-MEDIEVAL/2006-08>.
- Diversos autors (1991) (5a ed.). *Santoral Català*. Barcelona: La Formiga d'Or.
- DU PONTAVICE, Gilles i BLEUZEN (1999). *Prénoms en Bretagne*. Rennes: Editions Ouest-France.
- DUGUET, Jacques (1994). "La question de la succession dans la famille de Thouars aux XIe et XIIe siècles". *Bulletin de la Société Historique et Scientifique des Deux-Sèvres*. Deux-Sèvres: troisième série, vol. II (1er semestre 1994), p. 11-20. Text disponible a: <http://poitou.ifrance.com/famthouars.htm>.
- DUNKLING, Leslie i GOSLING, William (1985). *The New American Dictionary of Baby Names*. Nova York: Penguin.
- DYSON, John. Missatge a <http://listserv.dom.edu/cgi-bin/wa.exe?A2=ind9509&L=stumpers-1&T=0&P=132788> [en línia] (20 de setembre de 1995).
- El Almanaque* [en línia]. <http://www.elalmanaque.com/santoral/febrero/22-2-leonor.htm>.
- El Corán* (1996). Barcelona: Planeta (Clásicos Universales Planeta, 13) (introducció, traducció i notes de Juan Vernet).
- EL KHAYAT, Ghita (1996). *Le livre des prénoms du monde arabe*. Casablanca: Eddif.
- EL-MADKOURI MAATAOUI, Mohamed (2003). "El mapa lingüístico-educativo marroquí y su influencia en la adquisición del español como lengua de instrucción". *Tonos. Revista electrónica de estudios filológicos*, núm. 5 (abril de 2003). <http://www.um.es/tonosdigital/znum5/estudios/F-mapalin.htm>
- FAURE, Roberto (2002). *Diccionario de nombres propios*. Madrid: Espasa.
- FISAS COMELLA, Carles (1984) (3a ed.). *Santoral Català*. Barcelona: La Hormiga de Oro.
- GARCÍA GALLARÍN, Consuelo (1998). *Los nombres de pila españoles*. Madrid: Ediciones del Prado.
- GEOFFROY, Younès i NÉFISSA (2000). *Le livre des prénoms arabes*. París: Al Bouraq.
- HANKS, Patrick i HODGES, Flavia (2006) (2a ed.). *A Dictionary of First Names*. Oxford: Oxford University Press.
- JOHNSON, Charles i SLEIGH, Linwood (1974). *The Harrap Book of Boys' and Girls' Names*. Londres: Book Club Associates.
- LE MENN, Gwennole (1997) (2a ed.). *Grand choix de prénoms bretons*. Spezet: Coop Breizh.
- L'Histoire de Guillaume le Maréchal*. Paul MEYER (ed.). París: H. Laurens, 1891-1901. Text disponible a: <http://gallica.bnf.fr/Catalogue/noticesInd/FRBNF34187815.htm>.
- LIEUTARD, Arvei (1996). *Prénoms occitans d'Auvernha, Daupinat, Gasconha, Guiena, Lengadoc, Lemosin, Provença*. Pau: Princi Negre.
- LÓPEZ FRANCO, Yolanda G. (2003). "El sistema antroponímico de los hijos de inmigrantes de origen arabomusulmán en el sur de Francia, durante la segunda mitad del siglo XX". *Estudios de Asia y África*, XXXVIII, núm. 3, p. 617-655, Mèxic. Text disponible a: http://revistas.colmex.mx/revistas/10/art_10_715_6355.pdf.
- MACEDA CORTÉS, María Luisa (1984). "El concejo de Benavente de los siglos XII al XIV". *En la España medieval*, núm. 4, p. 566-594. Madrid: Universidad Complutense. Text disponible a: <http://www.ucm.es/BUCEM/revistas/ghi/02143038/articulos/ELEM8484220565A.PDF>.
- MALORY, Thomas. *Le Morte Darthur*.
- MARCOS BURRIEL, Andrés. *Memorias para la vida del santo rey Don Fernando III*. Madrid, 1800. Text disponible a: http://www.cervantesvirtual.com/servlet/SirveObras/01383842033682839088024/p0000008.htm#I_204_.

- MARTENE, Edmond i DURAND, Urs. *Veterum scriptorum et monumentorum historicorum, dogmaticorum, moralium, amplissima collectio*. París: Montalant, 1724-1733. Text disponible a:
<http://visualiseur.bnf.fr/CadresFenetre?O=NUMM-68189&I=926&M=tdm>.
- MARTINS SARMENTO, Francisco (1890) “Lusitanos, lígures e celtas”. *Revista de Guimarães*, núm. 7 (3) (juliol-setembre), p. 101-119 i núm. 7 (4) (octubre-desembre), p. 161-182. Text disponible a:
http://www.csarmento.uminho.pt/docs/ndat/fms/FMSDispersos_033.pdf.
- MARTINS SARMENTO, Francisco (1882). “Os celtas na Lusitânia”. *Revista Científica*, I, p. 75, 128, 184, 294 i 359, Porto. Text disponible a:
http://www.csarmento.uminho.pt/docs/ndat/fms/FMSDispersos_016.pdf.
- MEDLEJ, Joumana. “Part 1: Movements of names”. Cedarseed.com [en línia]. <http://www.cedarseed.com/air/namearticles.html> (setembre 2005).
- OSTOS SALCEDO, Pilar (2004). “Cancillería castellana y lengua vernácula. Su proceso de consolidación”. *Espacio, Tiempo y Forma*, serie III (Historia Medieval), tom 17, p. 471-483. Madrid: UNED. Text disponible a:
<http://62.204.194.45:8080/fedora/get/bibliuned:ETFC6F823F7-6A13-07FB-DB53-3A10F8EEEE926/PDF>.
- OUAKNIN, Marc-Alain i ROTNEMER, Dory (1993). *Le grand livre des prénoms bibliques et hébraïques*. París: Albin Michel.
- PLAINE, François (1887). “Recherches bibliographiques sur les livres liturgiques de Bretagne antérieurs à Saint Pie V et au XVIIe siècle”. *Bulletin de la Société Archéologique du Finistère*, XIV, Quimper. Text disponible a:
<http://www.europeana.eu/RequestDigitalElement?O=NUMM-67392&Deb=1&Fin=-1&E=PDF>.
- RAVILIOUS, John P. Missatge a la llista de distribució Rootsweb.com (24 de setembre de 2002) [en línia].
<http://archiver.rootsweb.com/th/read/GEN-MEDIEVAL/2002-09/1032921971>.
- RENART, Jean. *Guillaume de Dôle*.
Repertori d'Antropònims Catalans (1994). Barcelona: IEC (Jordi Bolòs i Josep Moran (eds.)).
- ROOM, Adrian (2002) (2a ed.). *Dictionary of First Names*. Londres: Cassell.
- SABADINO DEGLI ARIENTI, Giovanni. “23. De Isabella de Aragonia regina de Neapoli, piena de religione”. A: *Gynevera de le clare donne*. Text disponible a http://www.bibliotecaitalia-na.it:6336/dynaweb/bibit/autori/a/arienti/ginevra/@Generic__BookTextView/638;ts=toc.iv.
- SEWARD, Desmond (1978). *Eleanor of Aquitaine, the Mother Queen*. Nova York: Dorset Press.
- SHIR SIDI, Smadar (1989). *The Complete Book of Hebrew Baby Names*. Nova York: HarperCollins.
- SOLÀ, Joan (2005). “Elionor”, *Avui* (Suplement Cultura), 16 de novembre de 2005.
- STUHLMAN, Daniel D. (2004). “Hebrew Names and Name Authority in Library Catalogs”[en línia]. Chicago: Jewish University of America.
<http://home.earthlink.net/~byls-press/hebrewName.pdf>.
- TANET, Chantal i HORDÉ, Tristan (2000). *Dictionnaire des prénoms*. París: Larousse.
- The Book of Muslim Names* (1985). Londres: Mels.
- TIBÓN, Gutierre (1991) (2a ed. corregida, 2a reimpressió). *Diccionario etimológico comparado de nombres propios de persona*. Mèxic: Fondo de Cultura Económica.
- TILLIETTE, Jean-Yves (1997). “Sémantique du nom de personne dans le haut Moyen âge (VIe-XIIe siècle)”. Dins: *Gènese médiévae de l'anthroponymie moderne. IV: Discours sur le nom: normes, usages, imaginaire (VIe-XVIe siècles)*. Patrice Beck (ed.). Études d'anthroponymie médiévale. VIIe rencontres: Azay-le-Ferron, 1995. Tours: Publication de l'Université de Tours, p. 3-22.
- VEAS ARTESEROS, Francisco (1997). *Colección de documentos para la historia del reino de Murcia. Documentos del s. XIV*, vol. 2. Múrcia: Academia Alfonso X El Sabio - Consejo

Superior de Investigaciones Científicas (Colección de documentos para la historia del Reino de Murcia; 6). Text disponible a:

http://descargas.cervantesvirtual.com/servlet/SirveObras/04708404244616462232268/023473_0043.pdf.

WACE. *La Chronique Ascendante des Ducs de Normandie*. Text disponible a:

<http://www.poemhunter.com/best-poems/wace/la-chronique-ascendante-des-ducs-de-normandie/>.

WITHYCOMBE, E. G. (1993) (3a ed.). *English Christian Names*. Oxford: Oxford University Press.